

ЕЗИКОЗНАНИЕ

LINGUISTICS

СЕМАНТИКО-ФУНКЦИОНАЛНА ХАРАКТЕРИСТИКА НА КОНСТРУКЦИИТЕ ОТ ТИПА *КОЙ (ЛИ) НЕ* В СЪВРЕМЕННИЯ БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

Красимира ЧАКЪРОВА

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“, България

E-mail: krchakarova@gmail.com

SEMANTIC-FUNCTIONAL CHARACTERISTICS OF THE CONSTRUCTIONS OF THE TYPE *KOY (LI) NE* IN MODERN BULGARIAN

Krasimira CHAKAROVA

University of Plovdiv Paisii Hilendarski, Bulgaria

E-mail: krchakarova@gmail.com

ABSTRACT: The object of scientific analysis in this paper are the structural-semantic, functional and stylistic characteristics of a type of quasi-negative constructions with generalizing meaning in the modern Bulgarian language, which are formed by interrogative pronouns (or adverbs) by adding the particles *li* or *ne* (or just *ne*) – cf. *koy (li) ne*, *kakav (li) ne*, *kade (li) ne*, etc. Based on the observations on a rich corpus of excerpted examples, an answer to the question of the status of the combinations in question, the degree of their idiomatization, the semantic difference between them and the corresponding generalizing pronouns, the role of context in their use in speech is sought. Attention is drawn to the fact that, unlike the generalizing pronouns, these combinations are not used in sentences with a verb negation, nor in real interrogative sentences. It is concluded that in the current stage of development of the Bulgarian language there is a process of lexicalization of composites of the type *koy (li) ne*, but it has not reached its final phase. Evidence of this is the uncertainty of the constituent model of the combinations (there are the following structural variants – *koy li ne (koy li nyama – in rhetorical questions)*, *koy li ne*, *koy li ne shtesh*), their dependence on the context, the situation and partly on intonation (when used in rhetorical questions), as well as their functional limitations.

KEYWORDS: quasi-negation, rhetorical questions, lexicalization, generalized pronouns, emphasis

Настоящото изследване е посветено на една специфична употреба на частицата *не* в съвременния български език: участието ѝ в конструкции с обобщително значение от типа *кой (ли) не*, *какъв (ли) не*, *къде (ли) не*, дефинирани от някои автори като „сложни обобщителни местоимения и наречия“ (дефиниция на К. Чолакова, цит. по Граматика, 1983, с. 497)¹ или „сложни по форма, обобщителни по смисъл лексикално-граматични единици“ (Кордовска, 1998, с. 6). Основната ни задача е да представим формално-семантичните и функционалните специфики на споменатите съчетания, като потърсим отговор на въпроса за степента на тяхната лексикализация в езиковата система. Има ли достатъчно основания да се говори за установяването на нови прономинални единици (аналогично на ситуацията с местоименията и наречията от типа *кой да е*, *който и да е (било)*, *как да е* и др.), или става дума за незавършен езиков процес?

Анализът на емпиричния материал² показва, че в структурно отношение интересуващите ни конструкции съдържат въпросително местоимение (за лице, за качествен

¹ Прави впечатление, че споменатите сложни образувания не намират място в онези части от цитираната граматика, които са посветени на обобщителните местоимения (вж. С. Стоянов, цит. по Граматика, 1983, с. 206 – 208) и на местоименните наречия (Р. Русинов, цит. по Граматика, 1983, с. 393), както и в съответните раздели на останалите системни граматика на българския език, издадени след 1994 г.

² Примерите са ексцерпирани от глобалната мрежа (онлайн медии, блогове, форуми и др.), както и от художествени текстове (вкл. и преводни).

признак или за притежание: *кой, коя, кое, кои; какъв, каква, какво, какви; чий, чия, чие, чии*) или наречие и частиците *ли* и *не*³, първата от които няма obligatorен характер, а втората е квазиотрицателна⁴ – срв.: Проф. Кантарджиев: *Кой ли не се изказа срещу ваксините!* (<https://novini.bg/>, 05.12.2020)⁵; *Слушал съм подигравателни приказки по адрес на коя ли не жена* (<http://vluhvite.com/>, 10.06.2015); *„Скоростта увлича.“ То кое ли не увлича, ако седнеш много-много да му мислиш* (Д. Цончев); *Боримиров: Даваха се пари за какви ли не чужденци, а на школата не се обръщаше внимание* (<https://www.viasport.bg/>, 31.05.2019); *Наслушал съм се на мрънкане и „плюене“ от кого ли не и по чий ли не адрес* (<http://www.classa.bg/>); *На чия ли не трапеза си отпи до перчема Алкивиад Велики през последните две години!* (В. Мутафчиева); *Къде ли не е ходил, за да помогне на детето си* (<https://www.clinica.bg/>, 30.11.2018); *Караме къде ли не, как ли не, кога ли не...* (<https://adventura.bg/>, 03.12.2013); *Позволявам си да съобщя, че сред стотиците интервюта на наши писатели по какви не въпроси и водени от кого не, не съм чела интервю, предизвикано от езиковед* (В. Мутафчиева, цит. по <https://litternet.bg/>) и мн. др. Срещат се и примери, в които композитумите съдържат допълнителен елемент: неизменяемата глаголна форма *щеш* (2 л. от *ща*) – срв.: [...] *спят на свои разноси в евтини хотели къде ли не щеш*, за да помагат с компетентните си заключения на правосъдието – да не изчезне съвсем (<https://trud.bg/>, 04.03.2021); *Имат го много повече българи в Австралия, САЩ, Мексико, Англия, Германия и къде ли не щеш по света* (форум в <https://frognews.bg/>, 17.03.2017); *Стига сме яли капама от Бургас, от Ямбол и от къде ли не щеш* (форум в <http://pirinsko.com/>, 22.07.2016); *Ту Бойко, ту Цв. Цв., ту кой ли не щеш.... Аман от алчни!* (форум в <https://www.struma.com/>, 06.03.2017); *Виденов се опита да удари „своята“ мафия – вкл. и руско-съветската – та затова му спретнаха житна, банкова и каква ли не щеш още криза?!* (форум в <https://toross.blog.bg/>, 09.01.2011) и др. Те притежават допълнителен нюанс на фамилиарност, т.е. имат колоквиален характер.

Участието на *не* в състава на интересуващите ни съчетания може да бъде лесно обяснено, като се има предвид, че те изхождат от т.нар. отрицателни реторични въпроси, чийто имплицитен отговор е утвърдителен⁶ (с обобщителна семантика на композитума) и е добре известен на слушателите (читателите) – срв.: *Кой не знай Чавдар войвода, / кой не е слушал за него?* (Христо Ботев) (= ‘Всеки знае Чавдар войвода, всеки е слушал за него’); *От рева му кой ли не* (= ‘всеки’) *трепери, кой по сила с него ще се мери?* (Мая Дългъчева); *Донарума: Кой не* (= ‘всеки’) *би се радвал Меси да бъде в отбора му?* (<https://gong.bg/>, 10.08.2021) и др. под. Както отбелязва Р. Ницолова, отрицателната частица в тези несъщински въпроси постепенно „е започнала словоредно да се свързва не с глагола, а с въпросителното местоимение“ (Ницолова, 2008, с. 197) – срв.: *Коя ли жена не иска да съхрани младостта си?* и *Коя ли не жена иска да*

³ Според К. Чолакова *не* в подобни аналитични образувания има амбивалентен статут: „заема междинно място между частица със служебна роля и словообразуваща частица“ (Чолакова, 1958, с. 81).

⁴ Става дума за това, че макар да съвпада формално с маркера на приглаголно (у И. Куцаров „статусно“) отрицание, частицата няма отрицателна семантика. Срв. у Р. Кордовска: „Постпозицията на *не* след въпросителни местоимения и наречия **обезсилва отрицателната им семантика** (почерн. е мое, К. Ч.)“ (Кордовска, 1998, с. 6). За квазиотрицателен формант *не* можем да говорим и в структурата на апрехенсивната частица *да не би*; на финалния съюз *да не би да*; на наречието *едва ли не*, а също и в състава на изречения от типа: *Страхувам се да не падна; Защо не му кажеш всичко?; Не тръгвай, докато не ти се обади* и под. В българската лингвистика се използват и други названия на подобен вид отрицание, напр. „магическо отрицание“ (Илиева, 1995), „асиметрично отрицание“ (Кордовска, 1998), „плеонастично отрицание“ (Търпоманова, 2017). Поради ограничения в обема на изследването тук няма да коментираме становищата на цитираните автори.

⁵ При цитиране на примерите от интернет е запазен оригиналният им графичен вид.

⁶ Среща се и обратният случай – положителните по форма реторични въпроси имплицитно изразяват отрицателен отговор – срв. напр. *Откъде да знам?* (= ‘Не знам’); *Кой го знае?* (= ‘Никой не го знае’). Както отбелязва Л. Ф. Бердник, подобни изречения се характеризират с асиметрия между форма и съдържание (по форма са въпросителни, а по съдържание – „повествователни“, т.е. съобщителни) (вж. Бердник, 1974, с. 52). Според В. Маровска същинското им съдържание е възклицателно (Маровска, 1998, с. 186). Най-важната им особеност е противоречието между структурата на реторичния въпрос (отрицателна или утвърдителна) и съдържанието на отговора.

съхрани младостта си?; Какви ли лъжи не ми наговори! и *Какви ли не лъжи ми наговори!*; *Какви ли трудности не съм преживял?* и *Какви ли не трудности съм преживял?* и др. под⁷. Явно този словореден модел все още не е напълно установен в съзнанието на езиковите носители, тъй като се наблюдават редица случаи на немотивиран от семантична гледна точка плеоназъм: дублиране на квазиотрицателната частица *не* в структурата на изречението – срв.: *Какви ли не обиди не съм чувала* (вм. *съм чувала*) *по мой адрес* (<http://spodeli.net/>); *Какви ли не лъжи не измислят* (вм. *измислят*). *Звънят на телефона, докато им донесат парите и после, дим да ги няма* (<https://novosianie.com/>, 30.05.2019); *По какъв ли не начин не се старае* (вм. *се старае*) *да прикрие този си недостатък, но въпреки усилията ѝ не се получава* (<https://www.kaminata.net/>, 15.12.2013); *Вече няколко месеца така, по какъв ли не начин не опитвам* (вм. *опитвам*) *да му покажа, че го искам [...]* (<http://spodeli.net/>); *Веднъж я гледах – как ли не нарече едни хора, какви ли не обиди не използва* (вм. *използва*), *че не били хора и т.н.* (форум в <https://dir.bg/>, 26.08.2009) и др.

По мнението на Р. Ницолова, последният етап от развитието на композитумите от типа *кой (ли) не* е свързан с отпадането на частицата *ли*⁸, както и с употребата им (като лексикализирани единици с обобщителна семантика) в съобщителни изречения, и то не в началото (както въпросителните думи във въпросите), а на мястото на съответния член на изречението, напр. *Мъчеше се как не да ме придума* (Й. Йовков)⁹ (вж. Ницолова, 2008, с. 197). Напълно солидарни сме с авторката, що се отнася до активното използване на съчетанията в съобщителни изречения (освен в реторични въпроси). Смятаме, че именно това „излизане“ от рамките на интонационно и конотативно маркираните реторични въпроси увеличава възможностите за синтактична реализация на композитумите и ги доближава до стилистично неутралните обобщителни местоимения и наречия.

Не сме склонни да приемем обаче, че процесът на лексикализиране на конструкциите непременно би довел до формалното им опростяване (чрез „освобождаване“ от частицата *ли*). Достатъчно е да споменем, че в събрания от нас таксономичен материал примерите, в които частицата *ли* е отпаднала от състава на композитума, са значително по-малко от тези, в които тя присъства. Срв.: *Къде е тя, след като всеки плюе по премиера и се пускат какви не лъжи за да го злепоставят?* (форум в <https://lado.blog.bg/>, 10.10.2010); *Кой не се нуждае от малко стил и блясък?* (<https://dariknews.bg/>, 22.04.2021); *В годините съм имал какви не проблеми, за щастие всички са се решавали* (<https://offroad-bulgaria.com/>, 18.11.2020); *тоя Божидар какъв не е бил до сега. Май май винаги е с тези които управляват* (форум в <https://dnes.dir.bg/>, 26.07.2009) и др.¹⁰

За да обясним употребата на *ли* в състава на изследваните съчетания, трябва да припомним, че въпросната частица има качеството да „придава експресивна обогрненост на един вече въпросителен израз“ (Врина, 1999, с. 166)¹¹. По тази причина тя може да служи като допълнителен маркер за диференциране на реторичните от същинските отрицателни въпроси с въпросителна дума – срв.: *Кой не обича вино?* (очаква се отговор) и *Кой ли не обича вино?*¹² (отговорът се подразбира: ‘Всички обичат вино’)¹³. Частицата подчертава убедеността на

⁷ Бихме допълнили, че и в двете позиции въпросната частица няма отрицателно значение.

⁸ Тук ще припомним, че когато говори за „сложни местоимения и наречия с обобщително значение“, К. Чолакова има предвид единствено съчетанията от типа въпросителна дума + *не* (без участието на *ли*) (вж. Чолакова, 1958, с. 81).

⁹ Примерът е на Р. Ницолова.

¹⁰ В повечето от регистрираните примери без *ли* конструкцията изпълнява роля на определение и съдържа местоимението *какви*. Бяха открити и спорадични употреби с участието на *щеш* – срв.: *Но на него му гледат в пръстите какви не щеш контролни органи* (форум в <https://news.bg/>, 24.04.2019).

¹¹ Срв.: „Редундантността на средствата, изразяващи въпрос, води до експресивна обогрненост на изказа“ (Врина, 1999, с. 166). Представяйки примерите за експресивните употреби на *ли* обаче, авторката не дава примери с реторични въпроси.

¹² В писмената практика реторичните въпроси се оформят най-често с въпросителен финален знак, но се срещат и примери с възклицателен знак.

¹³ Въпросителното по форма изказване може да се употреби реторично и без участието на *ли*, но тогава основна роля за разграничаването му от същинския въпрос изпълняват предимно контекстът и ситуацията – срв.: *Кой не обича вино? Предлагам да купим повече бутлики*. Както основателно

говорещото лице, че всички слушатели знаят отговора на въпроса¹⁴. Активизирането на споменатата функция е вероятната причина за по-широкото разпространение на конституентния модел с *ли*, който се запазва (понеже се пренася по аналогия) и при употреба на композитумите в съобщителни изречения.

Анализирайки структурните особености на съчетанията от типа *кой (ли) не*, е важно да отбележим, че в състава на реторични въпроси с глагол сказуемо в бъдеще време вместо частицата *не* може да се използва спомагателният глагол *няма*, който също е квазиотрицателен по семантика – срв.: – *Ами ще се впечатли, я!* – *потвърди Ноби*. – *То кой ли няма да се впечатли* (= ‘всеки ще се впечатли’)! (Тери Пратчет, превод на К. Анчева); *Че коя ли жена няма да съжалява, задето е изпуснала такъв сладур?* (Нора Робъртс, прев. В. Прошкова); *Смъртта кого ли няма да сломи?* (Й. Дешан, прев. П. Симов); *Кой ли няма да се възхити от храбрата постъпка на Мамуду Гасама от Мали, който като светкавица се изкатери по фасадата до четвъртия етаж на парижка сграда, за да спаси едно дете [...]*? (<https://www.dw.com/bg/>, 30.05.2018); *И кое момиче няма да се впечатли от подарък, поднесен в красива опаковка?* (<https://momichetata.com/>, 10.12.2018) и др. Този факт поставя под съмнение идеята за структурната задължителност на елементите в конструкцията, т.е. за завършен процес на лексикализация.

Специално внимание заслужава въпросът за семантиката на изследваните съчетания. В своя монографичен труд върху прономиналната система (вж. Ницолова, 1986) Р. Ницолова определя като „прибързано“ заключението, че на този етап те имат статут на сложни обобщителни местоимения и наречия. Причината е, че не притежават „характерната за обобщителните сумативни местоимения [...] безизключителност“, а само имплицират „представата за някакво множество от най-различни обекти от един и същ род“ (Ницолова, 1986, с. 157). В хода на нашето проучване открихме достатъчно примери, които подкрепят становището на авторката – срв.: *Струва ми се, че след толкова много години на най-различни политически „Оскар“и, в които се поощряваха кои ли не* (= ‘различни, много на брой’, а не ‘всички’) *държави по света в Азия, Латинска Америка и дори Африка, крайно време беше да се поощри и Източна Европа, само че пак не се случи* (С. Семерджиев, цит. по [http://www.focus-news.net /](http://www.focus-news.net/), 10.02.2010); *Правили са го кои ли не* (= ‘различни, много на брой’, а не ‘всички’) *отбори – Любимец, Дунав и други, но не и „армейците“, които са един от грандовете на България...* ([https://bgsport.net /](https://bgsport.net/), 24.04.2017); *„Сливаха ни с кое ли не училище* (= ‘с различни (и то много на брой) училища’¹⁵), *даваха ни на частници“, спомня си за онова време днешната директорка Антоанета Петрова* ([http://old.segabg.com /](http://old.segabg.com/), 10.06.2013); *Мая Манолова сега признава: Борисов ми изпрати кого ли не* (= ‘различни лица, много на брой’, а не ‘всекиго’) *и обеща всичко, за да не участвам в изборите* ([https://www.briag.bg /](https://www.briag.bg/), 10.06.2020); *Откакто Брад Пит и Анджелина Джоли се разделиха, макар все още неофициално, името на актьора е спрягано с коя ли не* (= ‘с много на брой жени’) ([https://inewsbg.com /](https://inewsbg.com/)); *Президентът Радев изчете какво ли не* (= ‘различни неща, много неща’), *но не и ясна позиция за задържането на Алексей Навални, съпругата му и опозиционни лидери* ([https://tribune.bg /](https://tribune.bg/), 24.01.2021); *Познаваме*

отбелязва Р. Ницолова, извън контекста и ситуацията (разбирана в най-широк смисъл) реторичният въпрос може да се възприеме като същински, „щом слушателят не знае неговия отговор“ (Ницолова, 1984, с. 126). Макар и с уговорки, за диференциращ фактор може се смята и интонацията – срв.: „Реторични (разр. е на авт. – б. м., К. Ч.) въпроси, независимо от граматичната им форма, се среща често низходяща интонация с по-голямо предварително повишение на тона и с по-чувствителна извивка на гласа в последната сричка“ (Андрейчин, 1942, с. 489). Едва ли обаче нейният дял е толкова съществен, като се има предвид сходството в мелодичния контур на всички въпросителни изречения. Срв. у Д. Тилков: „При въпросителните изречения (тук авторът не отделя същинските от несъщинските въпроси – б. м., К. Ч.) логическото ударение най-често се носи от въпросителната дума, поради което тя се изговаря и най-високо“ (Тилков, цит. по Тилков, Бояджиев, 1981, с. 172).

¹⁴ Среща се и обратният случай: употреба на експресивната частица *ли* в същински въпрос, но за изразяване на други емоционални нюанси: недоумение, съмнение, подигравка и др. – срв.: *Какво ли ще има в тоя ваш рай, та лъжете хората?* – *каза дяволът* (Елин Пелин) (примерът е на М. Врина от цит. съч.).

¹⁵ Тук наблюдаваме транспозиция по число (ед. вм. мн.ч.).

ги от репортажите им за *Нова телевизия*, които ги отвеждат **къде ли не** (= ‘на различни места’), по **кое ли не** време (= ‘по различно време’) (<https://eva.bg/>, 25.09.2017) и др. под.

Допълнителен аргумент в подкрепа на казаното по-горе е употребата на композитуми с участието на въпросителни местоимения за притежание. Както е известно, тези местоимения нямат преки корелати в парадигмата на обобщителните местоимения¹⁶, което не се оказва пречка за реализацията на съответните съчетания – срв.: *Дара е много сладка, това аниугче взе любимото да ми става вече, на **чий ли не** гръб* (= ‘на гръбовете на много хора’, а не ‘на гръба на всекиго’) го видях (<http://www.easternspirit.org/>, 09.05.2010); *А Сирия – тази сложна сплитка от религии, етноси и култури, е била апетитна за **чий ли не** интереси* (= ‘интересите на различни хора’, а не ‘интересите на всички хора’) в *многохилядната човешка история* (<https://bgfundforwomen.org/>, 31.10.2013) и др. под.

Както се вижда от примерите, освен че не съвпадат по значение със съответните обобщителни местоимения, изследваните конструкции се отличават от тях и в стилистично отношение, тъй като изпълняват емоционална функция – чрез тях се поставя акцент (смислов, емоционален, интонационен) върху информацията за множественост и разнородност на обектите.

Наблюденията ни показаха, че има случаи, в които между конструкции от разглеждания тип и съответните обобщителни местоимения или наречия е налице семантично съответствие. На първо място ще споменем употребите на композитумите в реторични въпроси – срв.: *Кой не обича по празниците, а и не само, чаша вино с подходящо мезе!* (= ‘Всеки обича...’) (<https://www.facebook.com/BillaBulgaria>, 21.04.2021), *Богат съм, мога да изпълнявам прищевките си. Нали...? / – Ако се купуват... / – **Кое ли не** се купува?* (= ‘Всичко се купува’) (Г. П. Стаматов) и др.

Подобна е ситуацията и при съчетанията, съдържащи въпросителни местоимения за качествен признак, чиито обобщителни аналози са лексемите *всякакъв, всякакаква, всякакво, всякакви*¹⁷, или местоименни наречия (най-често за начин) – срв.: *Е, виж сега – подхвана тя, защото бе натрупала **какъв ли не*** (= ‘всякакъв, много богат’) *опит през последните двацетина години, – всичко туй може и да е вярно* (Тери Пратчет, прев. В. Зарков); *Тежко е, но във футбола **какви ли не*** (= ‘всякакви’) *обрати са ставали* (<https://topsport.bg/>, 25.07.2019); *Как ли не*¹⁸ (= ‘всячески, всякак’) *я молих да ми прати своя снимка, но тя до края отказваше* (<https://po-krasivi.net/>, 22.11.2013); *Как ли не* (= ‘всякак, по всякакъв начин’) *съм правила баница – права, вита, на нурички...* (<https://www.zajenata.bg>, 21.10.2019) и др. В част от примерите чрез споменатите съчетания се означава ниска прагматична оценка¹⁹ – особеност, присъща и на обобщителните дистрибутивни местоимения – срв.: *Противно на всички дете се опитваха през годините да ме изкарват **каква ли не**, нищо не постигнаха* (<https://www.goreshto.net/>,

¹⁶ Вместо тях със същата функция се използват изразите *на всеки(го)*, *на всички*, напр. *Небето е на всички* (Дж. Родари); *Чий е светът? – Светът е на всеки(го) от нас*.

¹⁷ Споменатите местоимения Р. Ницолова определя като „обобщителни дистрибутивни“ (с изключение на формата *всякакви*, която според нея има сумарно значение) и отбелязва, че те означават „цялото множество“ (курсивът е на авт. – б. м., К. Ч.) от признаци на даден род предмети“ (Ницолова, 2008, с. 214). Обърнато е внимание върху факта, че когато са използвани атрибутивно, „определяемостта на *всякакъв* е най-често в мн.ч.“ (Ницолова, пак там).

¹⁸ Тези съчетания с *как* нямат нищо общо с устойчивата фраза *как ли (пък) не*, с помощта на която се изразява несъгласие с нещо, възражение – срв.: *Да раждам – **как ли не?*** (<https://www.az-jenata.bg/>, 13.05.2008); *Земя! – каза с ирония Бен, – **Как ли пък не!** Дявол да ме вземе, ако това е земя! То е толкова земя, колкото съм и аз!* (Майн Рид, прев. Д. Позвързачов) и др.

¹⁹ Най-често това се наблюдава в примери, в които композитумите са използвани като определения на лични съществителни имена, или пък като субстантивати. Така всички възможни признаци на лицата, назовани с тези имена, се представят „предимно с ниска стойност“ (Ницолова, 2008, с. 215).

20.10.2020); „Нарече ме **какъв ли не**, достатъчно – рече той. – Няма да търпя повече“ (А. Конан Дойл, прев. Д. Илиева) (срв.: *Може да сме **всякакви**, но не вършим нечестни неща*²⁰) и др.²¹

Макар и спорадично, композитумите могат да се използват и експресивно, подобно на местоименията от типа *всякакъв*²², за да изразят „несъществуването на целия род обекти, представен от определяемото“ (Ницолова, 2008, с. 215) – срв.: *Ако искате сирене от мляко без **какви ли не** добавки за 8-9 лв няма да намерите никъде* (форум в <https://dnes.dnes.bg/>); *Сватбата се проведе без **какви ли не** ексцеси, забавно и не стресиращо* (<https://kato.koshachek.com/>) и др.

В заключителната част на нашия анализ ще обърнем внимание на една важна функционална особеност на съчетанията от типа *кой (ли) не*. За разлика от обобщителните местоимения, те не се използват в изречения с приглаголно отрицание, както и в същински въпросителни изречения. Достатъчно е да заменим лексемата *всички* в примерите, които използва Р. Ницолова²³, със съответния композитум, за да се убедим в това – срв.: А. – *Студентите не знаят този въпрос*. Б. – *Някои го знаят*. А. – **Всички** (а не **кой (ли) не*) не го знаят; А. – *Знаят ли **всички*** (а не **кой (ли) не*) за събранието? – Б. **Всички** (а не **кой (ли) не*) не знаят. Причината можем да търсим в семантичната разлика между наблюдаваните езикови образувания, както и в несъвместимостта между негиращия (или интерогативния) контекст и емфатичната маркираност на съчетанията.

Обобщавайки наблюденията си върху семантичната реализация на разглежданите конструкции, можем да формулираме няколко извода:

1. В съвременния етап от развитието на българския език протича процес на лексикализиране на композитумите от типа *кой (ли) не*. Не съществуват достатъчно основания да приемем обаче, че този процес е достигнал крайната си фаза, т.е. че те са се утвърдили като нов ред прономинални единици в парадигмата на обобщителните местоимения. Доказателства за това откриваме в няколко факта: а) неустановеност на конституентния модел на съчетанията (срещат се следните структурни варианти – *кой ли не (кой (ли) няма* – в реторични въпроси), *кой не, кой ли не щеш*; б) зависимост от контекста, ситуацията и отчасти от интонацията (при употребата им в реторични въпроси); в) функционална ограниченост.

2. Частицата **ли** в състава на композитумите има по-важна роля, отколкото се смята, което обяснява активната ѝ употреба в езиковата практика и поставя сянка на съмнение върху предположението за нейното отпадане от структурната схема.

3. В семантично и стилистично отношение изследваните композитуми не са пълни аналози на обобщителните местоимения или наречия. Смятаме, че това не е причина да се оспорва идеята за лексикализирането им в системата на езика. Както е известно, появата на нови единици в дадена лексикална парадигма е провокирана от нуждите на езиковия колектив да изрази чрез тях по-различно семантично или прагматично съдържание²⁴.

БИБЛИОГРАФИЯ:

²⁰ Примерът е на Р. Ницолова (Ницолова, 2008, с. 215).

²¹ Когато съчетанието е използвано предикативно в именно сказуемо с отрицателна форма на глагола копула, изразяваната прагматична оценка е противоположна (висока) – срв.: *Да, обаче американците не са кой ли не* (форум в <https://m.dir.bg/>, 14.06.2021).

²² Според Р. Ницолова става дума за употреби на атрибутивни обобщителни местоимения в именни групи с **без** или в комбинация с предикати, „означаващи отричане на екзистенция“ (Ницолова, 2008, с. 215), напр. *Във форумите масово определиха вчерашното гостуване на Ганчев в „Шоуто на Иван и Андрей“ като скучно и без всякакъв смисъл* (<https://frognews.bg/>, 12.03.2010).

²³ Вж. Ницолова, 2008, с. 216 – 217.

²⁴ Такава например е ситуацията с неопределителните композитуми от типа *кой да е и който и да е/който и да било*, маркирани с допълнителното значение ‘без значение кой’, които не са напълно идентични по семантика нито с местоименията *някой, някоя* и др., нито помежду си (вж. за това у Ницолова, 2008, с. 201 – 202).

- Андрейчин, Л. (1942)** Основна българска граматика. София: Хемус, 559 с. (*Andreychin, L. Osnovna balgarska gramatika. Sofia: Nemus, 1942, 559 s.*)
- Бердник, Л. Ф. (1974)** Вопрос как отрицание. // *Русская речь*, 1974, № 1, с. 52 – 56. (*Berdnik, L. F. Vopros kak otritsanie. // Russkaya rech', 1974, № 1, s. 52 – 56.*)
- Врина, М. (1999)** Експресивните частици в българския език. Велико Търново: Абагар, 206 с. (*Vrina, M. Ekspresivnite chastitsi v balgarskiya ezik. Veliko Tarnovo: Abagar, 206 s.*)
- Грамматика (1983)** Грамматика на съвременния български книжовен език. Том 2. Морфология. София: Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“, 511 с. (*Gramatika na savremenniya balgarski knizhoven ezik. Tom 2. Morfologiya. Sofia: Izdatelstvo na BAN "Prof. Marin Drinov", 511 s.*)
- Илиева, Л. (1995)** Отрицанието и езиковата структура. *Grammatica contra logicam. // Съпоставително езиковедство*, 1995, кн. 1, с. 19 – 28. (*Ilieva, L. Otritsanieto i ezikovata struktura. Grammatica contra logicam. // Sapostavitelno ezikoznanie, 1995, kn. 1, s. 19 – 28.*)
- Кордовска, Р. (1998)** Изречения с асиметрично отрицание в съвременния български език. // *Български език и литература*, 1998, кн. 1, с. 3 – 8. (*Kordovska, R. Izrecheniya s asimetrichno otritsanie v savremenniya balgarski ezik. // Balgarski ezik i literatura, 1998, kn. 1, s. 3 – 8.*)
- Маровска, В. (1998)** Стилистика на българския език. Пловдив: Пловдивско университетско издателство, 251 с. (*Marovska, V. Stilistika na balgarskiya ezik. Plovdiv: Plovdivsko universitetsko izdatelstvo, 251 s.*)
- Ницолова, Р. (1984)** Прагматичен аспект на изречението в съвременния български език. София: Народна просвета, 192 с. (*Nitsolova, R. Pragmatichen aspekt na izrechenieto v savremenniya balgarski ezik. Sofia: Narodna prosveta, 192 s.*)
- Ницолова, Р. (1986)** Българските местоимения. София: Наука и изкуство, 220 с. (*Nitsolova, R. Balgarskite mestoimeniya. Sofia: Nauka i izkustvo, 220 s.*)
- Ницолова, Р. (2008)** Българска граматика. Морфология. София: София: УИ „Св. Климент Охридски“, 523 с. (*Nitsolova, R. Balgarska gramatika. Morfologiya. Sofia: UI "Sv. Kliment Ohridski"*)
- Тилков, Д., Т. Бояджиев, (2004)** Българска фонетика. София: Наука и изкуство, 235 с. (*Tilkov, D., T. Boyadzhiev. Balgarska fonetika. Sofia: Nauka i izkustvo, 235 s.*)
- Търпоманова, Е. (2017)** Плеонастично отрицание с „докато“ в български. – В: Доклади от Юбилейната научна сесия „Съвременни тенденции в езиковедските изследвания“, посветена на 85 години от рождението на проф. д.ф.н. Йордан Пенчев, 10 – 11 ноември 2016 г. София: Издателство на БАН Проф. Марин Дринов, с. 169 – 178. (*Tarpomanova, E. Pleonastichno otritsanie s "dokato" v balgarski. –V: Dokladi ot Yubileynata nauchna sesiya "Savremenni tendentsii v ezikovedskite izsledvaniya", posvetena na 85 godini ot rozhdenieto na prof. d.f.n. Yordan Penchev, 10 – 11 noemvri, 2016 g. Sofia: Izdatelstvo na BAN Prof. Marin Drinov, s. 169 – 178.*)
- Чолакова, К. (1956)** Частиците в съвременния български книжовен език. София: Издателство на БАН Проф. Марин Дринов, 100 с. (*Cholakova, K. Chastitsite v savremenniya balgarski knizhoven ezik. Sofia: Izdatelstvo na BAN Prof. Marin Drinov, 100 s.*)